

*Т.П. Руденко,
доцент кафедри філософії
НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»*

ДУХОВНІ ВИМІРИ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ РОМАНТИЗМІ

Багатоаспектне розкриття духовного світу, особлива щирість і чуттєвість людського серця є характерними рисами творів українських романтиків, які обстоювали чуттєве, сердечне ставлення людини до світу, природи. Земля, неодноразово оспівана українською пісенною лірикою, рідна земля, виступає головним об'єктом поетизування.

У творчості представників українського романтизму людина постає сходинкою до божественного, а світ – як таємниця. Звідси походить втілення містичного, ірраціонального, символічного. Романтики прагнули відкрити таємницю безмежного світу, що, в свою чергу, не могло не позначитись на формуванні символіки. Підкреслений символізм та алегоризм стали характерними рисами творців цього напрямку. Саме символ вказував шлях до світу вічних ідей та образів, розкривав безмежні прояви людської природи.

Символ розуміють як котрий необхідно навчитись читати. П. Юркевич тлумачить символ серця «як принцип індивідуальності та орган відчуття Бога», Т. Шевченко – «як шлях до ідеалу та гармонії з природою», П. Куліш – «як джерело надії, передчуття, провидіння». У М. Гоголя він постає як ключ до «господарства душі», «її мандрівок у вічність, сферу добра і краси» [2, 79].

Саме символ допомагав романтикам розкрити розмаїтість проявів людської природи, духовного буття людини, по-різному тлумачити текст. Тому й досі романтизм вважають до кінця не розкритим, бо, розповідаючи про природу людини й всесвіту, він сам є величезною таємницею для кожного, хто намагається досягнути його прекрасний світ.

У художній творчості надзвичайно великою є роль уяви, фантазії і в цілому емоційно-образної, чуттєвої сфери, порівняно з іншими формами творчої діяльності. Сама вона потребує розвиненого образного мислення, вміння думати образами. Адже вільний

політ фантазії митця, його повна творча незалежність, відмова від колишніх правил і канонів дали можливість представникам романтизму проникнути в таємничі глибини внутрішнього світу особистості, змусити по-новому суспільство дивитися на світ, а також засобами мистецтва впливати на нього.

Романтизм охопив різні види художньої творчості: літературу, музику, живопис. Українська романтична література зароджується на початку XIX століття у Харкові. Серед відомих її представників – І. Срезневський, І. Розковченко, Ф. і О. Євєцькі, О. Шпигоцький та інші. У Галичині під гаслом національного відродження виступила «Руська трійця»: М. Шашкевич, І. Вагілевиц, Я. Гловацький.

Послідовниками цього руху були М. Устиянович, А. Могільницький, О. Ухнович. Пізніше з'являється нове покоління романтиків серед яких провідна роль належить П. Кулішу, М. Гоголю, Т. Шевченку.

У Західній Європі романтизм подарував світові відомі імена прекрасних митців, серед яких – Дж. Г. Байрон і А. Рембо, А. Міцкевич і Ф. Шиллер, Ф. Ліст і Р. Вагнер, Ф. Шопен.

Представники цього напрямку втілювали в художній творчості ідею універсальної особистості. Людина для них є найбільшою цінністю. Вона – осередок великого душевного пошуку, який представники романтизму вперше представили світу. Людину почали осмислювати з точки зору проблем особистості, її духовної реалізації, як міру й критерій оцінювання реалій.

Романтики відкрили нові грані, нові екзистенціальні виміри особистості. Вони намагаються відповісти на одвічні філософські питання, які митці порушують у своїх творах: сенс людського буття, цінності та ціннісні орієнтації, взаємовідносини людей, таємниці природи, світу.

Світ у романтизмі є динамічно рухливим, мінливим, а відносини між людиною і світом підпорядковуються таємниці осягнення буття. Динаміка світу яскраво передається різними художніми засобами. Усе в світі взаємопов'язане і людина є залученою в постійний світовий рух, частиною безмежного, впорядкованого світу. Романтичний герой, відчуваючи реалії світу, водночас намагається зазирнути за його межі, осягнути трансцендентне.

Людський дух має величезні можливості в пізнанні світу. Це й є ті духовні рівні прояву творчого потенціалу людини, які забезпечують виникнення нового у його інформаційно-ідеальній та діяльно-практичній формах.

За романтизмом, світ пізнається серцем, душею. Серце є основою індивідуальності, вольових зусиль людини. Як зазначив ще Григорій Сковорода, «узгодження волі є та єдина душа і те єдине серце; і що краще, як дружба з найвеличнішим?» [4, 178]. Філософ вважав, що духовне життя людини пов'язане з її пізнавальною діяльністю: «Пізнання можливе тільки через людину. Людина у своєму серці повинна знайти останній критерій, основу пізнання і життя. Єдине істинне життя – людське серце – є інструмент цього пізнання» [5, 312]. Мислитель звертається до серця як до основи духовного буття, бо саме воно є головним джерелом людської духовної діяльності: від нього походять думки, вчинки, воно розкриває творчі потенції людини.

Саме серце поєднує чуттєве та раціональне в людині, є осередком, що гармонізує релігійність та мудрість і виступає опорою людині у світі. «У чому полягає наше істинне щастя? Воно живе у внутрішньому серці нашого світу, а світ – в погодженні з богом. Чим хто погоджений і блажен. Тілесне здоров'я не інше, що є, як рівновага і гармонія вогню, води, повітря і землі, а узгодження буттєвих думок є здоров'я душі і живота вічного» [5, 344].

Митці романтизму утверджували високі ідеали свободи, кохання, розвиненої особистості, гармонії зі світом. Звертаючись до минулого, історичної спадщини, міфології, фольклору. Вони втілювали ідеї безмежності проявів природи, панування в ній різних стихій, про багатство і неповторність її форм.

Така характерна риса української ментальності, як антеїзм, властива творчості українських митців. Україна, рідний край є головною темою творчості М.Гоголя, П.Куліша, Т.Шевченка. Чудові описи природи, протиборства стихій, контрастні образи передають напруження, що панує у світі. Поширений у романтизмі культ природи є прикладом розмаїтого у своїх проявах буття, гармонії, цілісності світу.

Українські романтики головною своєю метою вважали відтворення історичного й духовного буття народу в усіх проявах його культури: міфології, традиціях, звичаях, віруваннях та інших формах. Звертаючись до історичної спадщини, вони наголошували на самобутності розвитку українського народу та його праві на свободу та вільний вибір, збирали й вивчали етнографічні матеріали, що, своєю чергою, значно збагатили художню палітру українського романтизму. У народній творчості і міфології вбачали вираження

народного духу, мрії і прагнення українців.

Романтизм в Україні сприяв вкоріненню національної ідеї, утвердженню історичної унікальності народу, його культурної спадщини, поширенню його культурних традицій, мови та літератури.

Тісний зв'язок з історичним минулим, з національно-визвольним рухом визначив теми, ідеї, мотиви, цього напрямку. Саме прагнення поєднати загальнолюдські та національні цінності сприяло створенню його неповторності в багатьох формах художньої творчості.

Визначають чотири тематично-стильові течії українського романтизму: фольклорно-історичну, фольклорно-побутову, громадянську та психологічно-особистісну.

Розвиток романтизму у другій половині XIX століття репрезентований іменами О.Стороженка, І.Манжури, Я.Щоголева, Ю.Федьковича та ін. Наприкінці XIX – на початку XX ст. з'являється неоромантизм, пов'язаний з іменами Ю.Яновського, М.Хвильового, О.Теліги, Р.Лубківського та ін.

Романтики оспівували загальнолюдські цінності, підносили буття людського духу, показували світ живим і динамічним цілим, а водночас викривали романтичними засобами суспільні негаразди, намагаючись вирішити суспільні проблеми і втілювати ідеал гармонійного суспільства, до якого прагнули. У їхніх творах завжди відчувається напружене емоційно-вольове прагнення до правди та свободи.

Романтики поставили людину в центр світобудови і показали, що вона є найвеличнішим дивом з різнобарвним світом, що її хвилює не лише власна доля, але й доля всього людства. Сенс людського існування вони вважали до кінця нерозгаданою таємницею, обстоюючи волю, свободу особистості.

Романтичний герой намагається вирішити глобальні питання буття, його хвилюють морально-етичні, філософські, суспільні проблеми світу.

Представники українського романтизму багато зробили для формування та становлення української літературної мови, утвердження національної свідомості. Характерними художніми засобами для них були символ, контраст, гротеск, алегорія та ін. Могутнім характерам, сильним пристрастям відповідала яскрава, барвиста мова. Українська культура збагатилася яскравими літературними, музичними зразками.

Українські митці, які цікавилися світовими досягненнями своєї доби та минулих епох, створили нові літературні жанри: історичний

роман, історичну драму, балади, неповторну пісенну лірику. Саме остання стала головною у романтизмі, бо її зміст якнайкраще відповідає основному завданню цього напрямку, а саме – розкриттю безмежного духовного світу особистості.

Українські романтики М. Максимович і М. Гоголь, запозичивши у німецькому романтизмі метод історичного самопізнання, звернулися до фольклорної традиції українського народу, зокрема до українських народних пісень, які вважали великою пізнавальною та естетичною цінністю.

На думку М. Максимовича, «заледве чи яка країна може називатися настільки пісенною», «там кожна пора року, кожне заняття, що стосується сільського побуту й сімейного життя, супроводжується особливими піснями» [3, 284]. Як стверджував М. Гоголь, пісні – все: «і поезія, і історія», «вони не відриваються ані на мить від життя й завжди вірні тодішній хвилині й тодішньому станові почуттів» [1, 265–266].

Українські народні пісні, зазначав М. Максимович, вирізняються «поривами пристрасті» й «силою почуття» [3, 283], український «дух, не знаходячи ще у собі самому особливих форм для повного вияву почуття, що зароджується в його глибині, мимоволі звертається до природи, з якою він через своє дитинство ще приятелює, і в її предметах бачить, відчуває щось подібне до себе» [3, 286].

М. Гоголь, характеризуючи українські народні пісні, писав, що «всі вони милозвучні, всюди нові фарби, всюди простота і невимовна ніжність почуттів» [1, 269].

Голосом романтизму, його світовідчуттям була лірика. Навіть й неліричні жанри пронизані ліризмом, особливою, як зазначив Ф. Шеллінг, «поезією духу». Людський дух дістав у ліриці художню сферу для свого життя, у безмежних просторах мрій, образів, створених ідеалах. Як стверджував П. Юркевич, «у самій душі є щось задушевне, є така доглибинна істотність, яка ніколи не вичерпується явищами мислення» [6, 83].

Мистецтву властивий індивідуалізм: воно характеризується суб'єктивністю, відкриває шляхи спілкування з людською душею. Мистецтво поєднує світорозуміння і світовідчуття, пізнання і переживання світу, а також може актуалізувати ті явища життя, які існують лише потенційно, і тим самим може виступати як особливий вид творчості, що розширює межі людського світу.

Романтики висунули ідею абсолютної свободи митця, його

творчої волі й незалежності від суспільних обставин. Водночас замість однотипних і статичних образів минулої доби вони ввели в мистецтво новий образ – духовно багату особистість, з багатограним внутрішнім світом, зі здатністю до саморозвитку, самопізнання, й самовдосконалення і відтак возвеличили силу людського духу, могутність людської природи в осягненні світу й природи, утверджуючи свободу особистості.

Романтизм вкорінював особливий спосіб творчого мислення, що характеризується універсальністю та філософічністю. Універсальність полягає в тому, що ті історичні події і явища, які він висвітлював, узагальнювалися, набуваючи значення для всього людства в цілому. Відчуття причетності кожної окремої людини і всього людства загалом до ходу історичного процесу пронизує романтизм, продовжуючи надзвичайно різноманітну за своїми видами художню творчість.

Романтичний герой наділений великою творчою силою. Він спроможний не тільки осягати існуючу реальність, а й творити у своїй уяві нові світи, безмежні у своїх проявах. Для цього потрібні мужність, воля, сила характеру. Особистісний, духовний світ романтичного героя пафосно підноситься митцями, які проголошують нову реальність, бо саме в ній відбувається справжнє життя людини, тут, у своєму власному світі, людина є, нарешті, сама собою, постаючи вільною й незалежною від будь-яких соціальних обставин чи умов.

Свободу і творчий вибір романтики проголосили однією з основних умов існування особистості. Без внутрішньої свободи, переконані вони, людина не існує. Вона має бути творцем самої себе і свого життя, розвиваючи свої здібності, реалізуючи свої потенції, визначаючи свій шлях у житті, щоб залишатися самою собою за будь-яких умов.

Отже, прагнення до свободи, духовне визволення людини й усього людства, протиставлення суспільній залежності абсолютної свободи особистості є характерною рисою багатьох творів романтиків.

Український романтизм, який утвердився не лише як художньо-стильовий напрям, він був рухом, що став невід’ємною складовою духовного буття народу та вплинув на всі сфери суспільного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Горський В.* Україна в історико-філософському вимірі // Філософська і соціологічна думка. – К., 1993. – № 2. – С. 10–31.
2. *Кримський С.* Архетипи української культури // Вісник Національної Академії Наук України. – К., 1998. – № 7–8. – С. 74–87.
3. *Максимович М.О.* Вибрані українознавчі твори. – К., 1994. – 448 с.
4. *Сковорода Григорій.* Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. – К., 1983. – 345 с.
5. *Сковорода Г.С.* Повне зібрання творів у двох томах. – К., 1973. – Т.1. – 532 с.
6. *Юркевич П.Д.* Вибране. – К., 1993. – 416 с.

Руденко Т.П. Духовні виміри художньої творчості в українському романтизмі.

У статті досліджуються духовні виміри художньої творчості, український романтизм як духовне явище, як феномен української культури, а також ідея універсальної особистості у художній творчості. Освітлюється роль художньої творчості у формуванні та розвитку особистості.

Ключові слова: духовний світ, український романтизм, духовне буття, екзистенціальні виміри, культура, особистість, художня творчість, література.

Rudenko T.P. Духовные измерения художественного творчества в украинском романтизме.

В статье исследуются духовные измерения художественного творчества, украинский романтизм как духовное явление, как феномен украинской культуры, а также идея универсальной личности в художественном творчестве, освещается роль творчества в формировании и развитии личности.

Ключевые слова: духовный мир, украинский романтизм, духовное бытие, экзистенциальные измерения, культура, личность, художественное творчество, литература.

Rudenko T.P. Spiritual dimensions of artistic creativity in Ukrainian romanticism.

The article explores the spiritual dimensions of artistic creativity, Ukrainian romanticism as a spiritual phenomenon, as a phenomenon of Ukrainian culture, the idea of a universal personality in artistic creation, and the role of creativity in the formation and development of personality.

Key words: spiritual world, Ukrainian romanticism, spiritual being, existential dimensions, culture, personality, artistic creativity, literature.